

Majestátní let orla skalního – na snímku samice Libavá

Foto Dušan Boucný

Orel skalní

staronový hnízdní druh v České republice

Petr Orel

Dlouhých sto let trvalo, než se na území České republiky vylíhlo ve volné přírodě mládě orla skalního. Stalo se tak v květnu 2013 ve vojenském prostoru Libavá, jméno dnes již mediálně známé samičky je Anežka. Přestože v odborných kruzích nepanuje shoda v názorech na repatriační a záchranné programy, je tato událost velkým úspěchem ochránářské práce, konkrétně projektu *Návrat orla skalního do ČR* (OREL, ŽÁVALSKÝ), který běží od roku 2006.

Proč vznikl projekt Návrat orla skalního

Jednou z hlavních motivací autorů projektu, zpracovaného na přelomu let 2000 a 2001, byla jednoznačná odpovědnost člověka za likvidaci hnízdní populace orla skalního v českých zemích. Nezanedbatelným popudem bylo i to, že orel skalní jako predátor zaujímající nejvyšší místo v potravinové pyramidě v české přírodě citelně chybí. Přestože se nejedná se o klasický příklad klíčového druhu (*keystone species*), je jeho role v ekosystému nezastupitelná. Vy-

znamnou roli sehrála i snaha o zviditelnění problematiky ochrany přírody pro co nejširší veřejnost a orel skalní, který je jako vlajkový druh ideálním objektem.

Vlastní příprava projektu se táhla již od počátku 90. let 20. století. Museli jsme se často potýkat s bagatelizací repatriačních a záchranných programů i jejich výsledků, nicméně všechny zásadní námitky a zpochybňování projektu se nám podařilo vyvrátit a v roce 2005 jsme díky pochopení ředitelství AOPK ČR v Praze a především Správy CHKO Beskydy dosáhli na výjimku ze zákona

č.114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny ve znění pozdějších předpisů (§ 56. odst. 2, písm. d). Odpůrce projektu jsme především překvapili tím, že se nám podařilo získat na naší stranu Štátní ochranu přírody SR (ŠOP) a odborníky ze Slovenska, kteří se dlouhodobě zabývají ochranou a managementem tohoto druhu dravce a bezesporu patří ve svém oboru ke světové špičce.

Náš repatriační projekt není a nikdy nebyl založen na odchovech v lidské péči, ale na odběru druhého mláděte z hnízda, které by jinak v důsledku vrozeného kainismu

zahynulo. To samozřejmě předjímalo velmi úzkou a operativní spolupráci s kolegy na Slovensku, kteří odběry zajišťovali. Projekt nikdy neohrožoval stávající karpatskou populaci orla skalního, naopak napomáhá jejímu rozšíření a stabilizaci.

Metodika vypouštění

Metodika vypouštění mláďat orlů skalních vycházela především z našich mnohaletých zkušeností z práce s volně žijícími živočichy umístovanými v záchranné stanici v Bartošovicích na Moravě. Za 30 let působení tohoto zařízení nám prošlo rukama tisíce mláďat dravců a sov, které bylo nutné navrátit zpět do volné přírody. Získali jsme tak skutečně bohatou praxi a erudici.

Stručně je možné uvést, že druhé slabší mládě nacházející se na hnízdě orlů skalních je nutné vybrat přibližně do pátého dne stáří, tedy v období, kdy ještě nehrozí jeho usmrcení starším sourozencem, popř. jedním z rodičů. Jak již bylo řečeno, tyto zásahy v terénu, včetně náročného monitorování a mapování hnízd, realizovali pověřeni pracovníci ŠOP. Odebraná mláďata byla krátkodobě umístěna v záchranné stanici v Žázrivě na Slovensku; jedno zde zpravidla zůstalo pod adoptivní samici orla skalního, další mláďata byla převezena do stanice v Barto-

šovicích. Zde byla podložena pod adoptivní orlici Dinu (samice orla skalního postřelená v roce 1974 na k.ú. Věžky u Kroměříže), resp. byla pod touto samicí střídána, dokud neodezněl kainismus a mohla u ní zůstat všechna mláďata. Kontakt s člověkem-ošetřovatelem byl omezen na naprosté minimum. Ve stáří 55–60 dnů, tedy v době kdy mláďata již zcela samostatně přijímají potravu a regulují svou teplotu, byla přepravena do vypouštěcí voliery v okrajové části Beskyd (v letech 2006–2011) a Oderských vrchů (2012) a v 85–95 dnech stáří vypuštěna do volné přírody. U mláďat dochází ke vtištění daného prostoru jako místa svého narození. Ptáci pak byli následně několik měsíců přikrmováni až do osamostatnění. Dlužno říci, že „závislost“ na člověku je silně individuální: některá mláďata se vydala na potulku třeba měsíc po vypuštění, jiná se zdržovala na vypouštěcí lokalitě až do jarních měsíců následujícího roku, přestože jim již nebyla pravidelně předkládána potrava. V průběhu let 2006–2012 bylo celkem vypuštěno 22 mláďat orlů skalních.

Výsledky projektu

Jeden ze základních předpokladů repatriace orlů skalních se začal nečekaně záhy naplňovat: vypouštění mláďat na našem území

Orel skalní (*Aquila chrysaetos*) je druh s holarktickým typem rozšíření, běžně je uznáváno 6 poddruhů. Karpatská populace obývá evropský kontinent, s výjimkou Iberského poloostrova, dále k východu po západní a střední Sibiř, osidluje rovněž Altaj. Česká republika dosud byla jedním z mála evropských států, kde se po mnoho desetiletí hnízdní populace tohoto majestátního dravce nevyskytovala. Z řady doložených historických pramenů včetně statistiky zástřelů však vyplývá, že orli skalní pravidelně hnízdili ve všech horských i hustě zalesněných nížinných oblastech českých zemí. V 19. století ještě pravidelně hnízdili v Krkonoších, Orlických horách, Jeseníkách a v Beskydech (konkrétní údaje z let 1850, 1852, 1882, 1889, 1893). Typické pro tuto dobu je, že u okolností spojených s ukončením hnízdění daných párů je vždy uvedeno: „Staří ptáci odstřeleni, vejce nebo mláďata vybrána.“ Ještě na počátku 20. století existovaly údaje o možném zahnízdění v Krkonoších, na Šumavě, v lužních lesích Lanžhotska, Podyjí a v křivoklátských lesích, žádné z nich však nejsou podle nám dostupných údajů prokazatelně doloženy.

Anežka na hnízdě, pod kterým prolétává Libavá.

Foto Dušan Boucný

Anežka odpočívá na hnízdě.

Foto Ivo Paulík

„rozhýbalo“ hnízdní karpatskou populaci, která se z nejasných důvodů do té doby držela na Malé a Velké Fatře a na Oravě a dále na západ nezasahovala. Do ČR samozřejmě mladí ptáci zalétali na pohnízní potulce, ale ani tato frekvence nebyla příliš častá a větší nou se omezila pouze na Moravu.

Již v prvním roce realizace projektu se na vypouštění mláďata úzce navázal roční samec na potulce, kterého jsme nazvali Kysučan. Ten následně obsadil vypouštěcí lokalitu v okrajové části Moravskoslezských Beskyd jako své teritorium. Na přelomu let 2009–2010 zde postavil na smrku nádherné hnízdo. K úspěšnému zahnízdění však zatím nedošlo. Vystřídal několik partnerek, zatím nejdéle, zhruba rok, se pohyboval v daném území se samicí Isabelou (vypuštěnou v roce 2008). Jak jsme také předpokládali, pohyb vypuštěných mláďat často směřoval na východ, kde došlo v některých případech k jejich trvalému usazení. Samice Cecilka (vypuštěná 2006) již několik let žije v páru ve Strážovských vrších, kde také v roce 2011 vyvedla úspěšně mláďe při svém prvním hnízdění. Samice Anča (vypuštěná 2006) žije v páru dokonce ve Štiavnických vrších. V roce 2010 jsme zaznamenali a podrobně sledovali zahnízdění samce Davida (vypuštěného 2006) a samice Filomény (vypuštěné 2007) v Oderských vrších. Hnízdění bylo, tak jako v roce následujícím, neúspěšné, což jsme

připisovali především pohlavní nevyzrálosti Davida (samci pohlavně dospívají zpravidla v 5.–6. roce svého věku). Žádné zásadní rušivé faktory v daném území zaznamenány nebyly. V roce 2011 si pár postavil nové hnízdo na mohutné jedli ve výšce 22 m, necelé dva kilometry severovýchodně od hnízda původního. V listopadu téhož roku však oba ptáci z neznámých důvodů, takřka ze dne na den, zmizeli z lokality, současně se vytratil i signál z jejich konvenčních rádiových vysílaček. Jako vysvětlení se nabízí zástřel nebo zabíjení elektrickým proudem na trase s nebezpečnými sloupky vysokého napětí. (O této trase jsme nevěděli, jde o vojenský prostor a v roce 2011 jsme tam neměli volný přístup. Na základě našeho podnětu byla několikakilometrová trasa zabezpečena.)

Zásadním faktorem, který může negativně ovlivnit průběh projektu, je člověk a jeho aktivity. Smutnou skutečností v této souvislosti je i postřelení samice Anči v listopadu 2006 (zranění bylo našetřeno takového charakteru, že mohla být po půlroční péči opětovně vypuštěna), zástřel samce Urbana (vypuštěn 2011) v únoru 2012 v Polsku nebo otrávení samice Gabči v září 2009 (vypuštěná 2007) a Oravy v březnu 2011 (vypuštěná 2010), kdy v obou případech byla návnada napuštěna nechvalně známým karbofuranem. Zaznamenali jsme i ztráty po zásahu elektrickým proudem či po nárazu do vodičů.

Anežka

Protože zmíněný samec Kysučan obsadil jako svůj domovský okrsek prostor, kde jsme vypouštěli mláďata orlů skalních v letech 2006–2011, a v roce 2011 již po několika dnech po vypuštění vytlačil z tohoto teritoria samce Urbana, změnili jsme v roce 2012 vypouštěcí místo. Vybrali jsme lokalitu v Oderských vrších, kde v roce 2011 neúspěšně hnízdili a následně se vytratil David s Filoménou. Vypouštěcí voliéru jsme postavili cca 200 m od hnízdního stromu na okraji strmého svahu. Po několika dnech od vypuštění mláďat – samice Xeny a samců Šimona, Wabiho a Matouše – se počátkem srpna 2012 začal na lokalitě objevovat tříletý pár orlů skalních, kteří se v širším regionu pohybovali již od jara téhož roku. Pár trávil s vypuštěnými mláďaty několik měsíců a často společně létali nad údolím. Vypuštění orli s tímto párem komunikovali a z lokality jím nebyli vytlačováni (což dokládá i skutečnost, že se zde vyskytovali ještě na počátku roku 2013).

Z našeho monitorování bylo čím dále více jasné, že danou lokalitu obsazuje pár natrvalo. V listopadu a prosinci 2012 jsme zaznamenali první hnízdní aktivity: pár obsadil původní hnízdo po Davidovi a Filoméně. Díky fotopastem se podařilo odečíst ornitologické kroužky, ze kterých vyplynulo, že oba ptáci se narodili v roce 2009. Samec, kterému

jsme dali jméno Slávek, se vylíhl v Malé Fatře a samice Libavá pochází z Nízkých Tater. Na přelomu let 2012 a 2013 začal pár intenzivně upravovat a dostavovat stávající hnízdo, pozorovali jsme svatební lety a další tokové projevy. I přes extrémně nepříznivé počasí na přelomu března a dubna 2013 samice Libavá snesla 4. dubna první vejce. Zda bylo sneseno i druhé, nevíme. Orlí pár úžasně harmonizoval, samec při inkubaci vzorně střídal samici. Stal se malý zázrak: přes nízký věk obou rodičů (oba ptáci jsou čtyřletí) se 15. května vylíhlo mládě. Inkubace za velmi nepříznivých klimatických podmínek trvala 42 dnů. Hnízdo a hnízdní lokalita byly a dosud jsou pod každodenní kontrolou. Ještě před snůškou jsme nainstalovali jednu kameru, která hnízdo monitoruje ze vzdálenosti cca 150 m, a další jsme zavěsili přímo na hnízdní strom při kontrole a kroužkování mláděte dne 18. 6. 2013. Tehdy také bylo u mláděte určeno pohlaví – samička dostala symbolické jméno Anežka. Samice Libavá zahřívala mládě v nočních hodinách a pobývala s ním na hnízdě až do 8. 7. Od tohoto data byla Anežka v nočních hodinách na hnízdě sama. Hnízdo opustila 9. 8., těsně před 14. hodinou; pobývala na něm 86 dní.

Kamerový systém přinesl z průběhu hnízdění a krmení řadu zajímavých poznatků. V potravě Anežky se ze savců několikrát poměrně překvapivě objevila veverka obecná (zjistili jsme ji rovněž u samce Kysučana), dále kuna skalní a lesní, zajíc polní, srnčata a zatím neurčené druhy savců. Z ptáků šlo o káně lesní, holuba hrivnáče, puštika obecného, v jednom případě o volavku popelavou. Trofická základna bude dále zkoumána, jednak z kamerových záznamů, jednak při podzimní kontrole vlastního hnízda. První zjištění potvrzují v potravě velké procento menších predátorů, přičemž víme, že v zimním období 2012 a 2013 tento pár také ulovil několik lišek obecných, tak jako je lovil v daném prostoru i David s Filomérou. Dlužno ještě uvést, že Anežka si v současné době již plně užívá volnosti, nadále je samozřejmě potravně závislá na rodičích, ale již plně létá. Určitou zajímavostí je, že poměrně často vy-

Rádiové vysílačky jsou významným pomocníkem při získávání údajů ze života orlů skalních. Na snímku instalace kombinované vysílačky na samce Mika (zleva L. Peške, O. Závalský, P. Orel)

Foto archiv ZS Bartošovice

užívá hnízdo k odpočinku či zde přijímá potravu, což je u vyvedených mláďat poměrně neobvyklé.

Projekt pokračuje

Úspěšné zahnízdění orla skalního v Oderských vrších je důkazem, že se díky projektu podařilo „rozhybat“ karpatskou populaci orlů skalních na území ČR. Na Moravě monitorujeme další páry i samostatné jedince tohoto druhu.

Dosavadní výsledky projektu přinesly nové poznatky z bionomie včetně sociálního chování orla skalního a především díky rádiovým a satelitním vysílačkám řadu cenných údajů o disperzi a rozsahu pohnízdění potulky vypuštěných jedinců. V současné době díky satelitní vysílačce také zaznamenáváme další obsazení hnízdního teritoria, a to v případě samice Toničky (vypuštěné 2011).

Projekt nadále pokračuje, a přestože je finančně, časově a mnohdy i fyzicky velmi náročný, je jakousi třešničkou na dortu úmor- né ochranné práce. Realizace projektu by nebyla možná bez obrovského zaujetí celého realizačního týmu, bez podpory donátorů a úzké spolupráce ŠOP SR, záchranné stanice a ekocentra v Zázrivé, občanského sdružení Alcedo v Čadci, zoologické zahrady v Ostravě, Správy CHKO Beskydy, ústředí AOPK ČR v Praze, LČR s.p., lesní správy ve Frenštátě pod Radhoštěm. Zvláštní poděkování pak bezesporu zasluží Vojenský úřad vojenského újezdu Libavá a především Vojenské lesy a statky s.p., divize Lipník na Bečvou.

Nádherné videozáběry z letošního hnízdění, které pořídil kameraman projektu Enrico Gombala, je možné shlédnout na webových stránkách projektu www.orelskalni.cz.

*Autor je vedoucím projektu
Návrat orla skalního do ČR*

SUMMARY

Orel P.: The Golden Eagle – a New and Old Breeding Species in the Czech Republic

Nature conservancy in the Czech Republic is celebrating an important success. Since 2006, the reintroduction project entitled as *The Golden Eagle's Return to the Czech Republic* (OREL & ZÁVALSKÝ) has been implemented in close collaboration with the State Nature Conservancy of the Slovak Republic as well as with experts from Slovakia who deal with the Golden Eagle (*Aquila chrysaetos*) protection and management and who are among the best all around the world in this branch of study. After more than a century, a golden eagle chick hatched and fledged in the wild in the Czech Republic, namely in the Libavá Military Training Area (the Beskydy Mts. Protected Landscape Area, Northern Moravia) in

2013. The article presents aims and purposes of the re-introduction and methods used for releasing eagles into the wild. It also summarises the outputs achieved by this time, particularly new knowledge of the raptor's bionomics including social behaviour, and sums up a lot of valuable data on dispersal and movement carried out by released birds. The Golden Eagle had regularly nested in all mountain areas and densely forested lowlands in what is now the Czech Republic by the turn of the 19th and 20th centuries. The re-introduction project has never been based on captive breeding, but on taking the second and weaker chick which is usually killed by the older sibling or by one of its parents, from a nest. The young were collected from nests located outside large-scale protected areas in the Žilina Region (Slovakia). Taking the second chick from a nest does not threaten the current Carpathian Golden Eagle's population, but on the contrary, it promotes the expanding the Golden Eagle's breeding distribution range and making the raptor's population more viable.